

ЎТМИШГА НАЗАР

4 - МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК - 4

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE - 4

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

1. Доно Зияева ЭРОН САФАРНОМАЛАРИ ВА МЕМУАР АСАРЛАРИ ТАРИХИЙ МАНБА СИФАТИДА.....	6
2. Санобар Шадманова ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИ ВА ТИПОЛОГИЯСИ (1917-1941 ЙИЛЛАР).....	13
3. Надира Маҳкамова ЎРТА ОСИЁ МИЛЛИЙ-ҲУДУДИЙ ЧЕГАРАЛАНИШ МАСАЛАСИНИНГ СОВЕТ ДАВРИ АДАБИЁТЛАРИДА АКС ЭТИШИ.....	20
4. Қаҳрамон Алманов ИЛК ЎРТА АСРЛАР УСТРУШОНА ТАНГАЛАРИ.....	29
5. Шахноза Абдурахимова 1985-1991 ЙИЛЛАРДАГИ АҲОЛИ МУРОЖААТЛАРИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИНГ АКС ЭТИШИ.....	39
6. Zebiniso Axmedova OLIMLARNING AHMAD DONUSH IJODI VA FAOLIYATIGA QARASHLARI.....	47
7. Гулчеҳра Аҳмедова СУРХОНДАРЁ БАҲШИЛАРИ.....	54
8. Komiljon Arziyev SHIMOLIY-BAQTRIYA MOZOR-QO`RG`ONLAR O`RGANILISH TARIXI (eramizdan avvalgi II asrlar oxiri va eramizning III asrlariga).....	59
9. Мансур Бойсариев ДИАСПОРА ТУШУНЧАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР КЕСИМИДА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ.....	65
10. Шерзод Баҳранов РОССИЯНИНГ ЎРТА ОСИЁ БИЛАН ҚЎҚОН ОРКАЛИ ОЛИБ БОРГАН ЧОЙ САВДОСИ ТАРИХИДАН (XIX-аср охири ва XX-аср бошларида).....	74
11. Феруза Бобожонова БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ МАДРАСАЛАРНИНГ ҚУРИЛИШИ, МОДДИЙ-ХЎЖАЛИК ТАЪМИНОТИ ВА ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	80
12. Назокат Бозорова СУРХОНДАРЁЛИКЛАРНИНГ ФРОНТ ВА ФРОНТ ОРТИДАГИ ЖАСОРАТИ.....	94
13. Шербек Ёдгоров МИСРДАГИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ВА РАДИКАЛИЗМНИНГ ЁЙИЛИШИГА ТАЪСИРИ.....	100
14. Бехзод Исабеков СУЮРЛИТЕПА ЁДГОРЛИГИ ТЎҒРИСИДА МУЛОҲАЗАЛАР.....	108

15. Дилфуза Исмоилова, Нор Бердиев XIX АСР ОХИРИ - XX АСР БОШЛАРИДА ТУРКИСТОН ЎЛКАСИДА КОНЧИЛИК ВА МЕТАЛЛУРГИЯ ТАРИХИДАН.....	113
16. Фарходжон Исматуллаев ЕВРОПА ИТТИФОҚИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК – ЎЗБЕКИСТОН ТАШҚИ СИЁСАТИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА.....	121
17. Руфина Каюмова ЎЗБЕК ЖАНГЧИЛАРИНИНГ ЖАСОРАТЛАРИ УРУШ ДАВРИ ХАТЛАРИ САТРАЛАРИДА.....	129
18. Oybek Klichev, Nishona Hasanova SITORAI MOXI XOSA MUZEYI BINOLARINING TUZILISHI.....	135
19. Хушнудбек Мамадалиев ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА “ЯНГИ ШАҲАР” ЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ ВА УЛАРДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.....	141
20. Erkinjon Maxmudov BXSR HUKUMATINING VAQF MULKLARIGA BO’LGAN MUNOSABATI.....	152
21. Темур Мўминов ИБРОҲИМ МЎМИНОВ ПОРТРЕТИГА ЧИЗГИЛАР.....	157
22. Ғайратхон Мухтаров ЧОТҚОЛ ТОҒ ТИЗМАСИ ПЕТРОГЛИФЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	166
23. Жамшид Перемкулов СОВЕТ ДАВРИДА САНОАТ ШАҲАРЛАРИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ СИЁСАТИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ (ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА).....	173
24. Зафар Раҳманов ЧУСТ ЎТРОҚ ДЕҲҚОНЧИЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ВОҲА ЖОЙЛАШУВ ТИЗИМИНИНГ БОШЛАНИШИ.....	183
25. Элёр Раҳмонов ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ВА ЁШ ОИЛАЛАРНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯЛАШ ЖАРАЁНИ.....	191
26. Зокир Рустамов 1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОН, ТУРКИЯ ВА ЭРОНДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИЖТИМОИЙ-МАДАНИЙ ИСЛОҲОТЛАР.....	199
27. Azamat Sanakulov MARKAZIY OSIYODA SIYOSIY JARAYONLARDAGI XALQ DIPLOMATIYASINING AHAMIYATI VA O'RNİ.....	205
28. Нодир Сафаров РОССИЯ-БУХОРО АЛОҚАЛАРИНИНГ ХОРИЖИЙ ТАРИХШУНОСЛИГИ ТАҲЛИЛИ.....	213

29. Анора Тоғаева ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИ: АҲВОЛИ ВА МУАММОЛАРИ (1950-1980 йиллар).....	219
30. Фарход Усманов 1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛАЛАР ҚАРОВСИЗЛИГИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР.....	226
31. Икромжон Умаров БАДАШ – КЎҲИТАНГТОҒ ҚИШЛОҚЛАРИ АҲОЛИСИНИНГ ҚАДИМИЙ МУСИҚИЙ САНЪАТИ.....	238
32. Гулнора Фарманова Н.И.ВЕСЕЛОВСКИЙ ВА УНИНГ АФРОСИЁБДАГИ АРХЕОЛОГИК ИШЛАРИ (АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИНИНГ БИРЛАШИШ ТЎҒРИСИДА).....	245
33. Madina Chorieva XX-XXI ASRLAR TARIXSHINOSLIGIDA SO'NGGI MANGIT AMIR SAYID OLIMXON.....	250
34. Шахло Хусанова БУЮК ИПАК ЙЎЛИДАГИ МИНГТЕПА ШАҲРИ.....	255
35. Фурқат Тошбоев, Наргиза Каримова УСТРУШОНАНИНГ ҚАДИМГИ ШАҲАРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БУЮК ИПАК ЙЎЛИ САВДОСИДАГИ ЎРНИ.....	261

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Фарход Усманов,

Чирчиқ давлат педагогика институти

“Тарих” кафедраси докторанти,

farhod.usmanov.1988@mail.ru

1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛАЛАР ҚАРОВСИЗЛИГИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

For citation: Farhod Usmanov, ISSUES OF NEGLECT OF CHILDREN IN UZBEKISTAN IN THE 1920s-1930s: PROBLEMS AND SOLUTIONS. Look to the past. 2020, Special issue 3, pp.226-237

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-SI-4-30>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада, ўтган асрнинг 20-30 йилларида ЎзССР худудида болалар қаровсизлигига оид маълумотлар ва қаровсиз болалар сонини камайтириш ҳамда жамият учун улар яратиши мумкин бўлган салбий оқибатларни бартараф этиш мақсадида уларни патронатлаштириш жараёнига оид маълумотлар келтириб ўтилади. Болалар қаровсизлигининг ошиб бориши сабаблари келтириб ўтилади. Патронатлаштиришда давлат томонидан XX аср 20-30 йилларида амалга оширилган чора-тадбирларнинг таъсир доирасининг аҳволи таҳлил қилиниб, мавжуд муаммолар таҳлил қилинади.

Ўз ССР Маориф ХК (Халқ комиссарлиги)нинг мазкур даврдаги болалар қаровсизлиги масаласида амалга оширган ишлари ҳамда уларнинг масъуллиги, шунингдек, улар томонидан йўл қўйилган хато ва камчиликлар архив маълумотлари асосида таҳлил қилинади. Ўз ССР МИҚ (Марказий ижро қўмитаси) ва ХКС (Халқ комиссарлар совети) томонидан болалар қаровсизлигини бартараф этиш мақсадида қабул қилган қарор ва таклифлари, ҳамда уларнинг амалга жорий қилиниб, оқибатда таъсири қай аҳволда бўлганлиги бўйича маълумотлар келтирилади.

Қаровсиз болалар сонини қисқартириш ва уни бартараф этиш йўлида давлат ташкилотлари фаолияти ҳамда уларнинг мазкур масала бўйича амалга оширган ишлари мавжуд архив маълумотлари асосида таҳлил этилади. Болалар қаровсизлигини бартараф этиш мақсадида ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилган турли кўринишдаги чора-тадбирлар, жумладан, болалар меҳнат колониялари, болалар устахоналари, васийликлар фаолияти бўйича маълумотлар келтириб ўтилган.

1920-1930 йилларда мамлакатда мавжуд болалар муассасалари ва уларнинг аҳволи ҳамда уларнинг қаровсиз болалар сонига таъсири бўйича статистик маълумотлар таҳлил қилиниб чиқилган. Мамлакатда мавжуд қаровсиз болалар ёши, жинси, миллати, ижтимоий келиб чиқиши бўйича архив маълумотлари тақдим этилади.

ЎзССР Соғлиқни сақлаш ХК томонидан болалар қаровсизлиги соҳасида амалга оширган ишлари, улар томонидан 4 ёшгача бўлган болаларни қўллаб-қувватлаш мақсадида

амалга оширган амалий ишлари бўйича маълумотлар таҳлил қилиниб, тегишли хулосалар чиқарилади. Патронатлаштиришнинг ҳуқуқий асослари, уларга берилган имтиёзлар, улардан фойдаланишдаги камчилик ва муаммолар ўрганилган.

Калит сўзлар: қаровсиз болалар, меҳрибонлик уйи, патронат, васийлик, қочоқ, болалар устахоналари, марказий болалар комиссияси

Фарход Усманов,
Докторант кафедры «Истории»
Чирчикский педагогического института,
farhod.usmanov.1988@mail.ru

ВОПРОСЫ БЕСПРИЗОРНОСТИ ДЕТЕЙ В УЗБЕКИСТАНЕ В 1920-1930гг.: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о беспризорности детей на территории Уз ССР в 20-30-е годы прошлого века и о процессе их патроната с целью сокращения количества детей, оставшихся без присмотра, и устранения негативных последствий, которые они могут вызвать для общества. Приводятся причины роста детской беспризорности. В меценатстве анализируется состояние сферы влияния мер, предпринятых государством в 20-30-е годы XX в., анализируются существующие проблемы.

На основании архивных данных проанализирована работа проделанная Народным Комитетом Просвещения (НКП) Уз ССР в области ухода за детьми в этот период, и их обязанности, а также допущенные ими ошибки и недостатки. В нем содержится информация о решениях и предложениях, принятых Центральным исполнительным комитетом (ЦИК) и Союзом Народных комитетов (СНК) Уз ССР по ликвидации детской беспризорности, а также об их реализации и воздействии.

Деятельность государственных органов по сокращению и ликвидации количества беспризорных детей и их работа по этому вопросу будут проанализированы на основе имеющихся архивных данных. Имеется информация о мероприятиях различных типов, разработанных и реализованных с целью устранения детской безнадзорности, включая детские трудовые колонии, детские мастерские.

Были проанализированы статистические данные о существующих детских учреждениях в стране в 1920-1930 гг., их состоянии и влиянии на количество детей, оставшихся без присмотра. Предоставляется архивная информация о положении детей, оставшихся без присмотра в стране, таких как возраст, пол, национальность, социальное происхождение.

Проанализированы данные о проделанной работе Народным комитетом Здравоохранения (НКЗ) Уз ССР в области ухода за детьми, их практической работе по поддержке детей в возрасте до 4 лет и сделаны соответствующие выводы. Изучены правовые основы патроната, предоставленные им льготы, недостатки и проблемы в их использовании.

Ключевые слова: беспризорные дети, детский дом, патронат, опека, беженец, детские мастерские, центральная детская комиссия

Farhod Usmanov,
Doctoral student, Department of History
Chirchik Pedagogical Institute,
farhod.usmanov.1988@mail.ru

ISSUES OF NEGLECT OF CHILDREN IN UZBEKISTAN IN THE 1920s-1930s: PROBLEMS AND SOLUTIONS

ABSTRACT

This article provides information on child neglect in the territory of the USSR in the 20-30s of the last century and the process of their patronage in order to reduce the number of neglected children and eliminate the negative consequences they may cause for society. The reasons for the increase in child neglect are cited. In patronage, the state of the sphere of influence of the measures taken by the state in the 20-30s of the XX century is studied, and the existing problems are analyzed.

The work done by People's Commissariat (PC) of Education Committee of the USSR in the field of child care during this period and their responsibilities, as well as the mistakes and shortcomings made by them are analyzed on the basis of archival data. It provides information on the decisions and proposals adopted by the Central Executive Committee (CEC) of the USSR and the Council of People's Commissars (CPC) to eliminate child neglect, as well as their implementation and impact.

The activities of government agencies to reduce and eliminate the number of neglected children and their work on this issue are analyzed on the basis of available archival data. There is information on the activities of various types of measures developed and implemented in order to eliminate child neglect, including children's labour colonies, children's workshops, operas.

Statistical data on the existing children's institutions in the country in 1920-1930 and their condition and their impact on the number of neglected children were analyzed. Archival information on the status of neglected children in the country, such as age, sex, nationality, social origin, is provided.

The data on the work done by People's Commissariat of Health Ministry of the USSR in the field of child care, their practical work to support children under 4 years of age are analyzed and appropriate conclusions are drawn. The legal bases of patronage, the privileges granted to them, shortcomings and problems in their use are studied.

Index Terms: neglected children, orphanage, patronage, guardianship, refugee, children's workshops, central children's commission

Кириш. Жамият тараққиёти ўз навбатида келажак тараққиёти сари интилиб борар экан бунда албатта давлат ёш авлод таълим ва тарбияси учун етарли шарт-шароитларни таъминлаш мақсадида турли чора-тадбирларни амалга ошириб бориши табиий ҳолдир. Сабаби давлат тараққий этиши учун аввало унга юқори малакали кадрлар ва халқаро меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган меҳнат иштирокчилари ўзгармас динамика сингари зарур бўлиб қолаверади.

Бугунги кунда мамлакатимизда айнан ёшлар масаласида жуда кўплаб кенг қўламли ислохотлар амалга оширилиб, бунда болалар манфаати, ҳуқуқ ва мажбуриятини халқаро андозаларга мос қилиб бориш бош меъзон сифатида бирламчи мақсадга айлантирилган. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг болалар ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатлари борасида бир қанча халқаро эътироф этилган ҳаракат ҳамда қонуний ҳужжатлардаги тенг аъзо сифатида фаол иштироки юқорида билдирилган фикримизни асослайди.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач барча соҳаларда бўлгани каби илм-фан учун ҳам кенг имкониятлар яратилиб, тарихий маълумотларни объектив, сиёсий таъсирлардан ҳоли, реал воқеъликка асосланган, чуқур таҳлилга асосланган асосли тарзда шакллантириш имконини берди. Бу эса ҳар бир илм-фан вакилининг олдида муҳим масъулиятни ҳам яратиб бергани шубҳасиз.

Шу ўринда мамлакатимиз шонли тарихида кўплаб саросимали ва зиддиятли жараёнлар ўтган бўлса, бу жараёнлар ортида энг қийин ҳаёт болалар гарданига тушган десак муболаға бўлмайди. Биргина Совет даври тарихини ўрганиш даврида болалар ҳаёти қанчалик ачинарли ва фожеали бўлганлигига кўплаб мисоллар орқали гувоҳ бўламиз. Бу каби қора кунларни эсдан чиқармаган ҳолда, бугунги Президент Ш.М.Мирзиёев раҳнамолигидаги Ўзбекистон Республикасининг сиёсати қанчалик ҳавас қилишга арзигулик эканлигини чуқурроқ ҳис қилишимиз лозим. Зеро мухтарам Президентимиз

Ш.М.Мирзиёевнинг “Биз ёшларга доир давлат сиёсатини ҳеч оғишмасдан, қатъият билан давом эттирамиз. Нафақат давом эттирамиз, балки бу сиёсатни энг устувор вазифамиз сифатида бугун замон талаб қилаётган юксак даражага кўтарамиз.

Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз” [1] –деган фикрларининг ўзи барча фикрларимизни исботлайди.

Мақсад ва вазифа: Архив маълумотларини таҳлил этган ҳолда Ўзбекистоннинг 1920-1930 йиллар тарихидаги болалар қаровсизлиги аҳволи, қаровсизликни бартараф этиш мақсадида амалга оширилган чора-тадбирлар хусусиятидан келиб чиққан ҳолда таъсирини ўрганиш, шунингдек, мазкур давр болалар муассасалари фаолиятига ҳам баҳолар берилиб ўтиш мақсад қилиб олинган. Кўрсатилган йўналишдан келиб чиққан ҳолда архив маълумотлари асосида қаровсиз болалар аҳволи ва хусусиятини изчиллик билан ўрганиш, болалар қаровсизлиги масаласининг жамиятга хавфи ҳақида таассуротларни яққол намоён қилиш учун далил ва фактларни асосли шакллантириш вазифалари қўйилган.

Усуллар: мазкур илмий мақолани ёзишда назарий-методологик, тарихийлик ва холислик, тарихий-қиёсий, анализ, синтез, хронологик усуллардан кенг фойдаланилган.

Натижа ва мулоҳаза: 1926 йилги архив маълумотларига кўра Ўзбекистон ССР бўйлаб тахминан 11 000 нафар қаровсиз болалар мавжуд бўлган. Мазкур болалардан болалар муассасаларига 6 826 нафари қамраб олинган бўлиб, 4 000 нафар бола кўчаларда умуман қаровсиз ҳолда бўлган. Қаровсиз болалар сонининг бундай ошиб боришига турли сабаблар ўз таъсирини ўтказган бўлиб, фуқаролик уруши, империалистик урушлар, оммавий эпидемия ҳамда очарчиликларнинг бўлиши ва бунинг оқибатида аҳоли ўртасида ўлим сонининг ортиб бориши, оилалар ажрими, турмуш эҳтиёжининг ортиб бориши, босмачилик ҳужумлари асосийларидан эди. Ўз навбатида шуни ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, РСФСРнинг турли ҳудудларидан муносиб турмуш шароити излаб келган болалар 75 % қаровсизларни ташкил этган.

Республика ҳудудига четдан болалар оқими кириб келиши мамлакатда кўплаб муаммоларни келтириб чиқарди. Сабаби, қаровсиз болалар Ўзбекистон ССРнинг исталган ерида пайдо бўлиши ва исталган вақтда қулай турмуш шароити ярата олмаслиги сабаб ҳудудни тарқ этиши, яхши ҳаёт турмуши илинжида ҳар қандай қабиҳликка ҳам бориши мумкин эди [2]. Бу эса ўз навбатида жамият қанчалик катта хавф билан курашганлигини англашимиз мумкин.

Болалар қаровсизлиги ошиб бориши болалар муассасаларини ташкил этиш заруратини ҳосил қилиши табиий ҳол бўлсада, Совет ҳокимиятида мавжуд муаммолар, бюджет талаби туфайли уларнинг сонини қисқартириш масаласи илгари сурилган эди. Болалар муассасаларидаги болалардан халос бўлиш учун эса турли чора-тадбирлар амалга оширилган. Жумладан, болаларни яқин бўлмаган қариндошларига мажбуран топшириш ҳолатлари кўпайган. Масаланинг ёмон томони шундаки, болаларни қабул қилган оилалар деярли бегона болани боқиш ва унинг тарбияси билан шуғулланишни истамаган, аксинча улардан имкон қадар кутулиш мақсадида турли салбий муносабат ҳамда қарашларни шакллантирган.

Мазкур даврда қаровсиз болалар сони ошиб бориши сабабли улар билан шуғулланишда маълум бир категориялар ҳам жорий этилган бўлиб, 3 ёшгача бўлган ёш болалар ҳимояси ва ғамхўрлигига ЎзССР Соғлиқни сақлаш ХК (Халқ комиссарлиги) ҳамда унинг ҳудудий бўлимлари, 3 ёшдан 18 ёшгача бўлган болалар ҳимояси ва ғамхўрлигига ЎзССР Маориф ХК ва унинг ҳудудий бўлимлари масъул этиб белгиланган [3]. Болалар қаровсизлигига қарши курашишда ЎзССР Маориф ХК га ёрдамлашиш мақсадида Марказий болалар комиссияси ва ҳудудий бўлимлари ташкил этилган бўлиб, улар Маориф комиссарлиги билан ҳамкорликда турли тадбирлар ташкил этилиб, ёхтиёжманд болаларга моддий ёрдамлар ажратилиши бўйича кўмакчига айланган [4].

Болалар ўртасида қаровсизлик масаласи жиддийлашиб бориши, ижтимоий ҳавфлилиги юқори бўлсада, ҳукумат томонидан мазкур масалага реакция деярли қониқарсиз аҳволда қолдирилган. Жумладан, мазкур даврда Ўзбекистон ССРда бир нечта Марказий ижро қўмитаси ва Халқ комиссарлар совети қарорларини ҳисобга олмаганда болалар қаровсизлигига қарши курашиш бўйича ҳукуқий асос мавжуд бўлмаган. Мавжуд қарорлар ҳам масалани қамраб олмаган бўлиб, мақсаддан йироқ тарзда, болалар комиссияларига берилган имтиёзлар, пиво, тамаки каби товарларга қўшимча солиқлар жорий қилиш ва ҳоказолар билан чекланган.

Баъзи манбалар орқали аниқланишича, болаларнинг катта қисми ишчи деҳқон оилалар болалари бўлиб, миллати бўйича энг каттаси рус миллати, кейин ўзбек ва татар, қолган миллат вакиллари эса жуда кам % ни ташкил қилган. Меҳрибонлик уйларидаги болалар ёшининг ўртача ёши 10-15 ёшни ташкил этиб, уларнинг 37 % қисми деҳқон болалари, 40 % қисми ишчи болалари, миллати бўйича эса 51 % ўзбеклар, 39 % европаликлар, 10 % қолган миллат вакилларида иборат таркибда бўлган.

Меҳрибонлик уйларида белгиланган меъёрга кўра болалар 16 ёшгача сақланиши ҳамда 16 ёшга етган болалар турли усуллар орқали мустақил ҳаётга чиқарилиши белгиланган. Аммо архив маълумотлари меҳрибонлик уйлари мазкур меъёрга муносиб фаолият юритилмаганлигидан далолат беради. Сабаби 16 ёшдан ошган болалар ҳам анча катта кўринишда мавжуд эди. Биргина мисол тариқасида келтириб ўтадиган бўлсак, 1929 йилга келиб, 17 ёшдан 21 ёшгача бўлган 700 нафар ўсмирлар ҳамон меҳрибонлик уйларида қолаётганлиги аҳволни яққол тасаввур этиш имконини беради. Мазкур болаларни меҳнатга жалб қилиш, иш билан таъминлаш учун ажратилиши белгиланган маблағ тўлиқ берилмай ҳолатни мураккаблаштирган ва ўз навбатида бола умуман мустақил ҳаёт кечириш имконини ўзида ярата олмаган [5].

Болалар қаровсизлигига қарши курашишда қаровсиз болаларни болалар муассасаларига қамраб олишдан ташқари, уларнинг оиласига ёрдам кўрсатиш, васийликка олиш, патронатлаштириш, индивидуал моддий ёрдам бериш, уларга тушликлар ташкил этиш усулларида кенг фойдаланилган. Булар ичида энг таъсирчан усул васийлик ва патронатлар ҳисобланган. Оилаларга моддий ёрдам ва бошқа ижтимоий ҳаракатлар амалга оширилишида турли ноқонуний хатти-ҳаракатлар амалга оширилиши сабабли ҳамда тўғри тақсимланмаганлиги боис, мазкур амалий ишлар самарадорлиги намоён бўлмасдан қолган.

Шу ўринда шуни алоҳида таъкидлаб айтиш керакки, патронатлаштириш масаласи ЎзССР Маориф ХК томонидан янгидан жорий қилинган [6] ҳаракат бўлиб, ўз навбатида патронатлаштириш ўзининг кенг имкониятларини намоён қила олмаган, шаҳар аҳолиси ўртасида патронатлаштириш деярли учрамаган ва асосан қишлоқ аҳолиси ўртасида, у ҳам бўлса кам сонда давом этган. Патронатлаштирган оилаларга имконият ва имтиёзлар масаласи аввалбошдан кўриб чиқилмаган, юридик куч шакллантирилмаган, аҳоли ўртасида кенг қамровли даъватлар ташкил этилмаган. Патронатлаштириш учун албатта солиқ имтиёзлари ва қўшимча имкониятлар яратилиши масаласи кўриб чиқилиши лозимлиги бўйича доимий кўрсатмалар бериб келинган ва бу бўйича ишлар жуда секинлик билан амалга оширилган.

Жумладан, Ўзбекистон ССР МИҚнинг 14.11.1926 йилдаги Президиум қарорини ҳаётга тадбиқ қилиш режасига мувофиқ қуйидаги масалалар ечилиши белгиланган:

- Тошкент, Қўқон, Самарқанд, Бухоро, Бег буди, Шеробод, ва Хоразмда тақсимот ва коллектор учун жой масаласи ҳал қилиниши;

- Кўчадаги 50 % қаровсиз болаларни мазкур тақсимот, коллекторларга жойлаштириш чоралари кўрилиши;

- 1926/27 йилларда қаровсиз болаларни тўлиқ болалар муассасаларига қамраб олиш чоралари бартараф этиш учун бюджет сметасига ўзгартиришлар киритилиб, маблағ билан таъминланиши;

- 16 ёшга етган болаларни болалар муассасаларидаги ҳолатини қайта ўрганиб чиқилиши ва ҳоказолар [7].

Шунингдек болалар қаровсизлиги масласида турли имтиёз ва шарт шароитлар ҳам яратилиши ҳам кўзда тутилган эди. Жумладан, мамлакат ҳудудига четдан келган қаровсиз болаларни ватанига қайтариш учун темир йўлда ташиш учун 50 % имтиёзлар тақдим этиш, болалар комиссиялари фаолияти ҳамда уларнинг даромадлари тўлиқ ўрганиб чиқилиб, 1926/27 йил учун камида 50 % меҳрибонлик уйларида устахоналар ташкил этиш ва шу орқали уларни мустақил ҳаётга тайёрлаш каби аҳамиятли масалалар амалиётга жорий қилиниши белгиланган [8].

Эътиборли жиҳатларидан бири шундаки, болаларни ватанига қайтаришда 12 га тўлмаганларини ЎзССР Маориф ХК вакили кузатуви остидагина жўнатиш жорий этилган. Қайси шаҳардан болалар жўнатиlsa, кейинги шаҳарга етиб боргунига қадар уларнинг йўл кира ва овқатланиш масаласини ҳал қилиш шу шаҳар зиммасига юклатилган. Бунга айнан болалар комиссияси ва Маориф халқ комиссарлиги марказий ва маҳаллий бўлимлари масъуллиги белгиланган [9]. Бу эса ўз навбатидан мазкур шаҳар раҳбарияти ва Маориф бўлимига катта муаммолар туғдирган. Сабаби давлат томонидан ажратиладиган пулнинг миқдори ва тақдим этилишида кўплаб муаммолар бўлиб, уларнинг тақдим этилиши анчайин кўринмас тўсиқлар туфайли мураккаблашиб борган.

Республиканинг маъмурий ҳудудий бирликларидаги болалар қаровсизлиги албатта бир-биридан фарқ қилган. Тошкент вилоятидаги ҳолат қолган ҳудудларга нисбатан анчайин мураккаб кўринишда бўлиб, болалар комиссиясининг 1926 йил январ-апрел ойларидаги фаолияти бўйича ҳисоботида кетирилган маълумотлар орқали ушбу ҳудуддаги вазиятга ҳақиқий баҳо беришимиз мумкин. Ярим йиллик фаолият даврида Тошкентнинг янги шаҳридаги қаровсиз болалар учун ажратилган меҳрибонлик уйларига жами 882 бола, эски шаҳар қисмида эса 250 бола аниқланиб жойлаштирилган.

Тахминий ҳисоб китобларга кўра, умумий қаровсиз ва ҳуқуқбузар болалар сони 3279 нафарни ташкил этиб, 1135 нафар бола ҳисобот даврида аниқланган ҳамда улардан 150 нафари патронатлаштирилган, 50 нафари эса васийликларга жўнатиш [10]. Бундан ташқари маълумотлар шуни кўрсатадики, қаровсиз болаларнинг 335 нафари ишга жойлаштирилган, 380 нафари эса ватанига қайтариб юборилган, нормал шароитдаги уй шароитига эга бўлганлари 150 нафарни ташкил қилган бўлиб, умумий ҳисобда 2046 нафар бола билан тегишли ишлар олиб борилган [11].

Мазкур даврда 400 га яқин болалар Тошкент кўчаларида тиланчилик фаолияти билан шуғулланишганлиги аниқланган. Уларнинг бундай ҳолда тиланчилик билан шуғулланиб қолишига улар учун яхши шароит яратилиши ўрнига янада баттар ҳаёт тарзи тақдим этилиши бўлган. Бунга мисол келтирадиган бўлсак, киш даврида мавжуд 7 та меҳрибонлик уйларида жой сифими камлиги, шароитнинг ачинарли бўлганлиги боис, текилинч катта кўринишда бўлган. Баъзи бир меҳрибонлик уйларида болалар билан қизлар бирга жойлаштирилган, кравотлар етишмаслиги каби ачинарли вазият болаларнинг меҳрибонлик уйларида қандай йўл билан бўлмасин тарк этишга ва кўчада нормал ҳаёт излашга мажбур қилган.

Бу вазият 1927 йилга келиб ҳам ижобий томонга силжимаган. Марказий болалар комиссиясининг 01.10.1927 йилдан 01.04.1928 йилгача ярим йиллик ҳисоботида маълум қилинишича, кўчалардаги қаровсиз болалар сони тахминан 500 нафар ҳисобланиб, тақдим этилган маълумотларга кўра, Самарқанд округи бўйича 134 киши, Анижон округи бўйича 139 киши, Хўжант округи бўйича 14 киши, Сурхондарё округи бўйича 34 киши жами 321 киши дея қайд этилган. Қолган округлар эса шундай долзарб масалага эътиборсизлик билан қараб, ҳатто ҳисобот тақдим қилмаган. Мазкур округлардаги аниқланган қаровсизлардан 180 нафари ватанига қайтарилиб, 200 нафари ишга ва меҳрибонлик уйларига жойлаштирилган. 1927 йилга келиб, болалар қаровсизлиги сонининг янада ошиб кетишига сабаблар сифатида болалар етим қолиши ва кам таъминланган оилалар ўз фарзандларини боқа олиш қобилияти пасайиб кетиши билан баҳоланган.

Шу ўринда қаровсиз болаларни муассасаларига қамраб олишни ўрганиш мақсадида барча округлардаги болалар муассасалари ва уларнинг сиғими бўйича маълумотларни ўрганишда қуйидаги маълумотлар гувоҳига айландик [12]

№	Округ номи	Муассасалар сони	Тарбияланувчилар сони
1	Самарқанд	12	886
2	Тошкент	28	2300
3	Фарғона	19	1470
4	Андижон	9	550
5	Хўжанд	4	236
6	Бухоро	5	300
7	Сурхондарё	10	344
8	Қашқадарё	4	145
9	Хоразм	4	120
	Зарафшон	2	150
	Конимех	1	30
Жами		98	6531

Шунингдек қаровсиз болаларни жойлаштириш мақсадида ташкил этилган болалар муассасаларининг турлари бўйича маълумотлар қуйидаги кўринишда маълум қилинган [13]

Номи	Сони	Жойлашган ўрни
Болалар қабул тақсирот пунктлари	5	Тошкент, Наманган, Бухоро, Қўқон, Қашқадарё (охирги иккаласи янги ташкил этилган)
Қишлоқ хўжалик қомуналари	5	Тошкент, Самарқанд округи (қишлоқда), Хўжант, Кармана ва Бухоро
Ўсмирлар меҳрибонлик уйи	3	Тошкентда 2та, Самарқандда 1 та
Мақтабгача ёшдаги меҳрибонлик уйи	7	Тошкентда 2та, Фарғонада 1та, Самарқандда 1та, Андижонда 3 та

Болалар қаровсизлигини бартараф этишдаги яна бир муҳим омиллардан бири бўлган устахоналар ташкил этиш масаласи ҳам 1927 йилга келиб ташкил этилиши салмоғи ошган бўлсада, аммо кўзланган мақсад йўлида эмас, балки зўрма зўраки ташкил этилганлиги таассуротини шакллантирган. Сабаби шундаки, деярли кўпчилик меҳрибонлик уйлари қошида устахоналар ташкил этилган бўлиб, уларда Маориф бўлимлари масъуллари ҳамда меҳрибонлик уйлари директорларининг назорати деярли умуман бўлмаган, касб-хунар ўргатиш масласида оқсаш ҳолатлари доим кузатилган. Устахоналар типига қараб ҳудудлар миқёсида қуйидаги тартибда ташкил этилган эди;

Столяр – Тошкент, Қўқон, Андижон, Самарқанд округи, Сурхондарё, Бухоро.

Косиблик – Андижон, Самарқанд.

Пайпоқ тўқиш – Самарқанд, Бухоро.

Тиқиш ва бичиш – Сурхондарё, Бухоро [14].

Марказий болалар комиссияси томонидан темирчилик, қўйма темирчилик, ёғочни қайта ишлаш ва механизациялашга асосланган 120 кишилиқ ва пайпоқ тўқишга асосланган 80 кишилиқ устахоналар, марказлашган типда ташкил этиш режалаштирилган.

Саноат артеллари ва ҳунармандларга 300 га яқин болалар топширилган бўлиб, булардан 80 таси Самарқанд округига тўғри келади. Қолганлари тахминан, чунки улардан аниқ ҳисоботлар берилмаган [15].

Патронатлаштириш бўйича ҳам ишлар олиб борилган бўлиб, афсуски режалаштирилган 50 кишилик патронатлаштириш амалга ошмай унинг ўрнига қуйидаги патронатлаштириш амалга оширилди;

Тошкент округи – 14 киши, Самарқанд округи – 1 киши, Бухоро округи – 2 киши, Хўжанд округи – 2 киши, жами 19 киши патронатлаштирилган. Бу эса ўз навбатида патронатлаштириш масаласида ишлар эътиборлан четда қолдирилганлигидан далолат беради.

Фарзандликка қабул қилиш борасида эса Самарқанд округида – 7 киши, Бухоро округида – 4 киши кўринишида амалга оширилган ҳолос [16].

1929 йил 14 майдаги ЎзССР Маориф ХК ҳисоботида келтирилган маълумотларга кўра, 7 округда 56 та устахоналар мавжуд бўлиб, улардан 15 таси тикувчилик, 16 таси дурадгор, 2 таси чилангар, 12 таси косибчилик, 16 таси босмаҳона, 4 таси пайпоқ тўқиш, 1 таси бошқа турдаги устахоналардан иборат бўлган. Уларга 1 299 нафар бола жалб қилиниши белгиланган бўлсада, 328 нафар бола меъёр доирасида касб ўрганишининг имкони бор эди ҳолос [17]. Бу эса ўз навбатида мазкур масала ҳам фақат бюрократик тамойилларга асосан ҳал қилинганлигидан далолат беради.

1928 йилда болалар қаровсизлигига қарши курашишда олиб борилган ишларни ҳам яхши баҳолаб бўлмайди. Бундай ҳулосага келишга Тошкент округида амалга оширилган ишлар бўйича Тошкент округи кўмитаси қошидаги фавқулодда комиссия раиси ва Ўрта Осиё Бутунроссия КП (б) марказий кенгаши раҳбари ўринбосари Куликов томонидан меҳрибонлик уйларидаги вазият юзасидан тақдим этган маълумотлар асос бўла олади. Унинг маълумотларига кўра, болалар оёқ яланг, кийимсиз яланғоч, ойналар йўқ, ёритиш тизими йўқ, печлар йўқ қилинган, ички кийимлар бир сменали бўлиб умуман алмаштирилмайди ҳам, ювилмайди ҳам, ифлос ва расво, ҳаммом йўқ, кўп эшиклар синдирилган, меҳрибонлик уйларида кўпчилиги нотоза, чиркин, 1 кравотга 2-3 киши ётаётганлиги аниқланган. Ётоқ чойшаблар йўқ, болалар жамоавий, полда, кийим бошсиз, ётган. Меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларига тиббий ёрдам умуман кўрсатилмаган. 30 кишилик изолятор 2 баробар одам билан тўлиб тошган. Соғлом болалар сфилик, трипер, трахома, кўтир бўлган касал болалар билан бирга қолаётганлиги ва бу ўз навбатида соғлом болаларнинг мазкур касалларни юктириб олиши ёки бундай вазиятга тушмаслик учун меҳрибонлик уйларида қочиб кетишига сабаб бўлган [18].

Марказий болалар комиссияси маълумотида кўра, 01.01.1928 йилдан 30.03.1929 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон кўчаларида қаровсиз 4 000 нафар бола 2 000 нафарга камайган ва уларнинг 1 200 нафари чет элдан совуқ об-ҳаво сабабли Ўзбекистон ҳудудига кириб келганларни ташкил этган. Қолган 800 нафар бола маҳаллий аҳоли вакили бўлиб, улар мутлақо қаровсиз ҳолатда. Чет элдан келган қаровсиз болаларни ватанига қайтариш бош мақсад қилиб олинган [19].

ЎзССР Маориф ХКнинг 14.05.1929 йил ҳолати Ҳисоботида кўра, Республика миқёсида болаларни патронатлаштириш ойлик кўрсаткичи атиги 20 – 30 нафарни ташкил этган. Патронатлаштиришга йўналтириш мумкин бўлган меҳрибонлик уйларидаги болалар сони 1928/29 йиллар меҳрибонлик уйларида 6 500 нафар тарбияланувчилар бўлганлигини инобатга оладиган бўлсак бу албатта жуда кам сонлидир. Эътиборли жиҳати шундаки меҳрибонлик уйларидаги мавжуд болалардан 39 % қисмини чин етимлар, 20 % қисмини фақат қариндошлари бор, 34 % қисмини отаси ёки онаси борлар, 7 % қисмини эса ота-онаси борлар ташкил этган. Шунингдек, таркибий жиҳатдан 68 % ўғил болалар, 32 % қиз болалар, 34 % ўзбеклар, 44 % руслар, 8 % тожик, 4 % еврей, 5 % қирғиз, 6 % татар, 4 % қолган миллат вакилларида иборат ҳолатда эди. Ёши жиҳатидан эса, 7 ёшгача 9 %, 8-12 ёшлилар 30 %, 13-15 ёшлилар 41 %, 16 ёшдан катталар 20 % ни ташкил қилган.

Шу жиҳати аҳамиятлики, асосий қисм болалар катта ёшдагилар бўлиб, улар билан ишлаш анчайин мураккабдир. 29 % тарбияланувчилар меҳнатга жалб қилинган. 31 % тарбияланувчилар мактабларга, 38 % тарбияланувчилар эса меҳрибонлик уйи қошидаги мактабларга қамраб олинган [20]. Ҳисоботда маълум қилинишича, 7 округдан 411 нафар

бола ишга ва 217 нафар бола ўқишга жойлаштирилган бўлиб, умумий ҳисобда 502 нафар бола патронатлаштирилган ёки оиласи ва қариндошларига топширилган бўлса, 378 нафар бола меҳрибонлик уйларида қочиб кетган [21].

1929 йилга келиб қабул қилинган ЎзССР ХКС ва МИҚнинг “Меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари ва қаровсиз болаларни деҳқон оилаларига қишлоқ хўжалиги юмушларига тайёрлаш учун топшириш шарт-шароитлари ҳақида”ги қарорига мувофиқ фақат меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари эмас, балки қаровсиз болаларни ҳам оилаларга патронат тарзида ёки васийликка олишга маълум бир чекловларни инобатга олмаганда рухсат берилган эди. Болаларни сайлаш ва сайланиш ҳукукидан маҳрум кишиларга топшириш тақиқланган. Шунингдек, болани қабул қилувчи деҳқон оилалари фақатгина розилиги билангина қабул қилиниши, мажбуран тартибда болаларни қабул қилиниши қонунан таъқиқланди. Деҳқон оиласи рози бўлгач ЎзССР Маориф ХК билан шартнома имзоланиб, шартномада қуйидагилар назарда тутилади;

- Болаларни қабул қилиши ва уларни сақлаш муддати
- Ўз оила аъзолари сингари ҳақ-ҳуқуқ ва эътиборга эга бўлиши асослари
- Деҳқон оиласи томонидан боланинг муддати тугаши билан унинг мустақил хўжалик ташкил қилишида кўрсатиладиган ёрдам (пул) миқдори аниқ кўрсатилиши
- Болани қабул қилаётган деҳқон оиласига бир марталик мукофот пули миқдори.
- Бола оила тарбиясида бўлиб турган вақти учун маҳаллий заҳира еридан ажратиладиган ер ва унинг миқдори аниқ кўрсатилиши лозим эди [22].

Ажратилаётган ер имтиёз сифатида биринчи 3 йиллик учун деҳқон хўжаликлари солиғидан озод қилиниб, маҳаллий ижроқўмлар ташаббуси билан қарамоғига олган болаларига яхши муносабатда бўлган ва вазифасини яхши бажараётган оилаларга турли солиқ имтиёзлари бериш ҳукуқи берилган. Бола тарбияси муддати тугаши билан мазкур ер заҳирага қайтариб олинishi, агар бола мазкур оила аъзоси сифатида яна қолишни истаса шу оилага ер қолдирилиши белгилаб берилган [23].

ЎзССР Соғлиқни сақлаш ХК 4 ёшгача бўлган болалар қаровсизлигига қарши курашиш учун масъуллиги нуқтаи назаридан, ўз фаолияти доирасида ишлар амалга оширган бўлиб, 1928/29 бюджет йили 50 та бола патронатлаштирилиши, 100 нафар ёлғиз эҳтиёжманд оналарга индивидуал ёрдам ва қаровсиз оналар уйи ташкил этилишига эришилган.

ЎзССР Соғлиқни сақлаш ХК ижтимоий ёрдам фонди орқали ҳудудларга қуйидагича ёрдам ажратган [24].

№	Округ номи	Ҳаражат қилиниш механизми	Йиллик
1	Тошкент	Қочоқ 15 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р.,(рубль)дан, бир марталик 50 р.,	7 250 р.,
		15 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	5 250 р.,
		60 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	12 800 р.,
		Қаровсиз оналар уйига	12 500 р.,
		Жами Тошкент округи бўйича	37 800 р.,
2	Самарқанд	Қочоқ 10 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	4 700 р.,
		10 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	3 500 р.,
		50 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	9 000 р.,
		Жами Самарқанд округи бўйича	17 200 р.,
3	Фарғона	Қочоқ 10 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	4 700 р.,
		10 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	3 500 р.,

		50 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	9 000 р.,
		Жами Фарғона округи бўйича	17 200 р.,
4	Бухоро	Қочоқ 5 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	2 350 р.,
		5 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	1 750 р.,
		20 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	3 600 р.,
	Жами Бухоро округи бўйича		7 700 р.,
5	Андижон	Қочоқ 5 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	2 350 р.,
		5 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	1 750 р.,
		20 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	3 600 р.,
	Жами Андижон округи бўйича		7 700 р.,
6	Зарафшон	Қочоқ 3 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	1 410 р.,
		3 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	1 50 р.,
		10 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	1 800 р.,
	Жами Зарафшон округи бўйича		4 260 р.,
7	Қашқадарё	Қочоқ 3 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	1 410 р.,
		3 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	1 50 р.,
		10 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	1 800 р.,
	Жами Қашқадарё округи бўйича		4 260 р.,
8	Сурхондарё	Қочоқ 3 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	1 410 р.,
		3 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	1 50 р.,
		10 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	1 800 р.,
	Жами Сурхондарё округи бўйича		4 260 р.,
9	Хоразм	Қочоқ 3 бола патронат қилинган ҳар бир болага ойига 35 р., дан, бир марталик 50 р.,	1 410 р.,
		3 нафар қаровсиз болаларга ўз оналари орқали ҳар бирига ойига 25 р., дан, 1 марталик 50 р.,	1 50 р.,
		10 нафар онага индивидуал ёрдам ҳар ой 15 р., дан	1 800 р.,
	Жами Хоразм округи бўйича		4 260 р.,

1930 йил ЎзССР МИҚ қошидаги МБК масъул котибининг ҳисоботига кўра, Республика бўйича қаровсиз болалар аниқ ҳисобини юритиш йўлга қўйилмаган, барча округларда патронат ишлари назоратсиз қолдирилган. Патронатдаги болалар аҳволи етарли даражада ўрганилмаган. Патронатлаштиришда бериладиган имтиёзлар ўз эгаларига етиб бормаслик, порахўрлик каби иллатлар мазкур соҳада ҳам учраб турган. Жумладан, Тошкент округи болалар комиссияси раиси Исмоилов патронат бўйича ишларни текшириш вақтида шубҳали ҳолатга дуч келган. 1107-сонли омонат дафтарчаси мавжуд бўлиб, унга 26.05.1929 йил Копсенов исмли ёш бола номига 230-омонат кассасига 94,16 р., пул қўйилган. Маълум вақт ўтиб мазкур маблағнинг 50 р., олинганлиги қайд этилган. Копсеновни патронат қилиб олган шахснинг маълумотиغا қараганда бу маблағни у олмаган ва сўрамаган ҳам. Тегишли

тартибда суриштирув ишлари олиб борилганда болалар комиссияси собиқ ходимлари Рехомиский ва Шукуровларнинг 04.07.1928 йил № 4813 сонли хати бўйича Қаяом Хўжаев исмли шахс томонидан олинганлиги аниқланган. Касса ходимлари маълумотида кўра бу каби пуллар доимий равишда олиниб келинган [25]. Бу мисолнинг ўзиёқ вазият қанчалик издан чиққанлигидан далолат беради.

Марказий болалар комиссияси ўз фаолиятини асосан болалар қаровсизлиги билан боғлаган бўлиб, унинг доимий йиғилишларида асосий кун тартиби қилиб мазкур масала белгиланган ҳамда ҳудудлардан вакиллар турли таклиф ва мурожаатларини қилиб боришган. Мисол сифатида кўплаб мисолларни келтириб ўтиш мумкин. Жумладан, Марказий болалар комиссиясининг 30.10.1926 йилги кенгайтирилган йиғилишида Зарафшон округи болалар комиссияси раиси Смирновнинг маълум қилишича болалар қаровсизлигини бартараф этишда патронатлаштириш жуда муҳим аҳамиятга эга. Лекин ёмон томони мамлакат аҳолиси асосан маҳаллий ўзбек халқи ҳиссасига тўғри келади ва қаровсиз болаларнинг катта қисми ўзбек тилини билмайдиган чет эллик болалар. Шу сабабли болалар жиноятчилигига мойиллик кўпайиб, улар меҳнатини эксплуатация қилиш ҳолатлари кўпайган.

Лукьяненко (ЎзССР Ишчи-деҳқон инспекция ХК) болалар қаровсизлигига қарши курашиш бўйича чора тадбирларни СССР дан ротация қилиш ва шу орқали бу масалани ҳал этиш жуда зарурлигини билдириб, бу аҳвол давом этса 2-3 йилда кўчаларда бандитлар армияси шаклланиб қолиши ва унинг жамиятга нечоғлик муаммо кетиришини таъкидлаган. У ўзи ва ўғлининг патронат қилиб олган боласи ҳақида гапириб, кийимларни олиб қочиб кетганлигини айтиб ўтган.

Неклюдова (Хотин қизлар кўмитаси) болалар қаровсизлигига қарши курашишда патронатлаштириш яхши самара бериши ҳақида гапириб, фақат ёмон маълумотлар эмас яхши маълумотлар келтириш ва шу орқали патронатни кўпайтиришни таъкидлаган. Шунингдек, Жисмоний тарбия ва соғломлаштириш училишилари, профтехникумлар, саноат ишлаб чиқариш ва ҳунармандларга болаларни топшириш ҳам яхши самара беришини билдириб ўтган [26].

Хулоса. Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, инсоният пайдо бўлибдики, доимий болаларнинг таълим-тарбияси, муносиб турмуш-тарзи бирламчи масалалар сирасига кириб келган ва бу масалани тадбиқ қилиш ва шу орқали кейинги фаолиятга жалб қилиш жуда муҳимдир. Мазкур мақолада 1920-1930 йиллар мамлакатимиз тарихида бўлиб ўтган жараёнлар ва унда болалар ҳаётига оид маълумотлар келтириб ўтилди. Архив маълумотлари асосида мазкур даврда мамлакат бўйлаб мавжуд қаровсиз болалар миқдори, уларнинг ижтимоий ҳаётда иштироки ҳамда уларга муносиб турмуш шароити яратилиши учун амалга оширилган чора-тадбирлар ҳамда уларнинг таъсир доираси аниқ маълумотлар асосида очиқ берилди.

Иқтибослар/ Сноски/References:

1. Shavkat Mirziyoyev. We will build free, democratic and prospering Uzbekistan with our courageous and magnanimous people. Address by Shavkat Mirziyoyev at the joint session of the Chambers of Oliy Majlis dedicated to a Solemn Ceremony of Assuming the Post of the President of the Republic of Uzbekistan / - Tashkent: Uzbekistan, 2016. – 14-p.
2. National archives of Uzbekistan 86- foundation, 1- inventory, 3585 case, 50- page
3. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3585 case, 50-page
4. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3585 case, 51-page
5. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 6 case, 26-page
6. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3585 case, 51-page
7. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3604 case, 3-page
8. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3604 case, 4-page
9. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3604 case, 5-page
10. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3604 case, 10-page

11. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3604 case, 11-page
12. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 4119 case, 93-page
13. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 4119 case, 94-page
14. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 4119 case, 95-page
15. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 4119 case, 97-page
16. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 4119 case, 98-page
17. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 6 case, 44-page
18. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 6 case, 3-page
19. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 6 case, 25-page
20. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 6 case, 43-page
21. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 6 case, 45-page
22. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 388 case, 4-page
23. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 388 case, 5-page
24. National archives of Uzbekistan 837-foundation, 6-inventory, 388 case, 25-page
25. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3585 case, 40-page
26. National archives of Uzbekistan 86-foundation, 1-inventory, 3585 case, 45-page

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№SI-4 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000